

ARBITRAJ QARORLARINI RAD ETISH MASALALARI

Xushnayeveva Mohinur Qahramon qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti

"Xalqaro huquq va qiyosiy huquqshunoslik" fakulteti talabasi,

Xushnayevevamohinur@gmail.com

+998972920905

Annotatsiya:

Ushbu maqolada chet el elementi bilan murakkablashgan xususiy munosabatlarda vujudga kelgan nizolarni hal etish tartibi, chet el arbitraj sudlarining hal qiluv qarorlarini tan olish va ijroga qaratish va arbitraj sud hujjarlarini tan olish va ijro etishning o'zaro farqli masalalari va arbitraj qarorlarini rad etish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: sud, arbitraj sud, arbitraj sudining hal qiluv qarori, ijro varaqa

Аннотация:

В данной статье рассмотрены порядок разрешения споров, возникающих в сложных частноправовых отношениях с иностранным элементом, признания и приведения в исполнение решений иностранных третейских судов, а также различные вопросы признания и приведения в исполнение документов третейского суда.

Ключевые слова: суд, третейский суд, решение третейского суда, исполнительный лист.

Annotation: This article describes the procedure for resolving disputes arising in complicated private relations with a foreign element, the recognition and enforcement of decisions of foreign arbitration courts, and the different issues of recognition and enforcement of arbitration court documents.

Key words: court, arbitration court, decision of arbitration court, executive order.

Sud (slavyancha sud — ish) — odil sudlovni amalga oshiruvchi davlat organi; muayyan davlatning qonunlariga asosan protsessual tartibda jinoiy, fuqarolik, ma'muriy va boshqa toifadagi ishlarni ko'rib chiqadi va hal qiladi. Ayrim shaxslar o'rtasida, ular bilan davlat idoralari, korxona, muassasa, tashkilot ma'muriyati, jamoat birlashmalari o'rtasida mulkiy va nomulkiy nizolarni, qonunbuzarliklarga doir ishlarni ko'rib chiqib, fuqarolarning huquq va erkinliklarini, korxona, muassasalar, tashkilot huquqlari va qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini himoya qiladi. Sud boshqa davlat organlaridan, jamoat birlashmalari va har qanday shaxsdan mustakil va xolisona faoliyat yuritishi, barcha ishlarni faqat qonunga bo'ysunib ko'rib chiqishi va hal etishi lozim.

Sud tizimi O'zbekiston hududida davlatchilikka xos ko'p asrlik tarixga ega. Sud faoliyatini qadimdan xalq madaniyati, an'analari va ma'naviy negiziga asoslanib, obro'-e'tiborli, katta hayotiy tajribaga ega bo'lgan kishilar amalga oshirishgan. Ular chiqargan qarorlar har qanday shubhadan xoli va barcha uchun majburiy hisoblangan. O'zbekistonda qariyb 13 asr davomida shariat qonunlariga amal qilgan qozilik sudi hamda xalq urf-odatlarini va an'analariga suyanib qaror qabul qilgan biylar sudi mavjud bo'lgan. Chor rossiyasi O'rta Osiyoni zabt etganidan so'ng Rossiya qonunlariga amal qiluvchi Sudlarni tuzdi. 1917-yil Oktyabr to'ntarishidan so'ng "xalq" sudlari va tribunallar ta'sis etildi. Sud adolatga emas, vahshiyona qatag'on, shafqatsiz jazolashga xizmat qildi. Sud batamom partiya va sovet ijroiya organlariga karam edi.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikning dastlabki kunlaridan boshlab sud tizimini takomillashtirish va sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini ta'minlash yo'lida ko'plab islohotlarni amalga oshirib kelmoqda. Sud hokimiyati qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlardan, siyosiy partiyalardan, boshqa jamoat birlashmalaridan mustaqil ish yuritishi va Sud faoliyatining boshqa asosiy prinsiplari O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida e'tirof etildi (106— 116-moddalar), yangi sud tizimi barpo qilindi, "Sudlar to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining qonuni (1993-yil 2 sentyabr, yangi tahriri 2000-yil 14 dekabr) va bir qator qonunlar amalga kiritildi. Sud tomonidan chiqarilgan hujjatlar barcha davlat organlari, jamoat birlashmalari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, mansabdor shaxslar va fuqarolar uchun majburiy hisoblanadi hamda O'zbekiston Respublikasining butun hududida ijro etilishi shart.

Odil sudlovni xalqaro miqyosda amalga oshirish alohida e'tiborga loyiqdir. O'zbekiston mustaqillikka erishgan dastlabki kunlardan jahon hamjamiyatiga keng integratsiyalashuvga yo'naltirilganligidan kelib chiqib, mamlakatimizdagi xorijiy sub'yektlarni va xorijdagi mahalliy sub'yektlarni sud orqali himoya qilish masalalari mamlakatimizda dastlabgi o'rinlarga qo'yildi. O'zbekiston Respublikasi mustaqillik yillarida tashqi iqtisodiy faoliyatni huquqiy tartibga solish sohasida milliy qonunchilikda chuqur o'zgarishlarni amalga oshirdi. Mahalliy xo'jalik yurituvchi subyektlarga tashqi iqtisodiy faoliyatni amalga oshirish huquqini berish, qo'shma korxonalar tashkil etish, xorijiy investitsiya jarayonlarini rivojlantirish – bularning barchasi faol hamkorlik qilish va xalqaro hamkorlikni yanada rivojlantirish uchun yangi istiqbollarni ochib berdi. Iqtisodiy hayotning baynalmilallashuv jarayoni savdo, transport va boshqalarda moddiy huquqiy normalarning unifikatsiyalanishini tezlashtirdi.

Bilamizki davlat sudlari O'zbekiston Respublikasi hududida fuqarolar o'rtasida yuzaga kelgan nizolarni hal etadi. Chet el elementi bilan murakkablashgan munosabatlardagi nizolarni hal etish uchun esa arbitraj sudlari faoliyat yuritadi.

Arbitraj bu – nizolarni muqobil hal qilishning bir turi bo'lib, bu yuzaga keladigan muammolarni suddan tashqarida hal qilishdir. Arbitrajda nizolar bitta yoki bir necha shaxslar (arbitratorlar, arbiterlar yoki arbitraj tribunali) orqali hal qilinadi va ushbu shaxslar tomonidan arbitration award ya'ni arbitraj hal qiluv qarori qabul qilinadi. Arbitraj hal qiluv qarori nizolashayotgan tomonlar uchun bajarilishi majburiydir va sudlar tomonidan uning ijrosi amalga oshiriladi. Xalqaro arbitraj asosan, trans chegaraviy iqtisodiy bitimlardan kelib chiqadigan nizolarni muqobil hal qilishda qo'llaniladi. Arbitrajning odatdagi sud jarayonlaridan farqli tomoni shundaki, unda qabul qilingan hal qiluv qarorlari dunyoning ko'plab mamlakatlari tomonidan tan olinadi va ijroga qaratiladi. Shuningdek, arbitrajda nizolarni hal qilishning neytral usullari, qulay protsessual jihatlar va maxfiylik tomonlaridan biri hisoblanadi.

Sud organi hokimiyatning alohida mustaqil tarmog'i bo'lib uning qabul qilgan hujjatlari barcha davlat organlari, korxona, muassasa, tashkilotlar, jismoniy va yuridik shaxslar uchun majburiy hisoblanadi. Davlat sudlarining qabul qilgan hujjatlarining majburiyligini tan olish va ijroga qaratish borasida hech qanday muammo va tushunmovchiliklar bo'lishi mumkin emas. Davlat sudlarining hujjatlari milliy qonunchiligimizda belgilangan tartibda majburiy ijro etiladi. Chet el elementi bilan murakkablashgan xususiy munosabatlardan kelib chiqqan nizolar arbitrajda hal etilganda arbitraj sudi chiqargan qaror bizning davlatimizda tan olinadimi yoki yuq? Arbitraj sud qarorlarini rad etish. Rad etish uchun asos bo'ladigan holatlar qaysilar ekanligi. Bizning ko'rib chiqadigan asosiy masalalarimiz shulardan iborat. Chet el sud qarorini tan olish davlatni, fuqarolari va boshqa huquqlarni ta'minlashda huddi o'z davlati sud qarorini ijrosini ta'minlagandek, ta'minlash majburiyatini olganligini tasdiqlaydi. Chet el sud qarorlarini tan olish – da'voni sud jarayoni ishtirokchilalarining birini foydasiga hal qilingan deb hisoblashni anglatadi. Ushbu jarayon, chet el vakolati va muammoni hal qilish huquqi olami as res judicata sifatida ma'lumdir.

Ijroga qaratish esa, aksincha sud qarorini ijroga qaratishni anglatadi.

Chet el sud qarorining tan olinishi quyidagi afzalliklarga egadir:

chet el sud qarorining tan olinishi har ikki tomon uchun ikkinchi marta ushbu holat yuzasidan sud muhokamasiga ketadigan vaqt va mablag'ni tejaydi; sudlarga yuklamalarni kamaytiradi;

odil sudlovni amalga oshirishga to'sqinlik qiladigan, bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan sud qarorlarini qabul qilinishining oldini oladi.

Arbitraj sud qarorlarini tan olish va ijroga qaratish toifasidagi ishlar sudlarimiz tomonidan Nyu-York shahrida 1958 yil 10 iyunda imzolangan "Chet davlatlar hakamlik qarorlarini tan olish va ijroga qaratish to'g'risida"gi Konvensiya, Kiyev shahrida 1992 yil 20 martda imzolangan "Xo'jalik faoliyatini amalga oshirish bilan bog'liq nizolarni hal etish tartibi to'g'risida"gi Bitim, Gaaga shahrida 1954 yil 1 martda imzolangan "Fuqarolik protsessi masalalariga doir Konvensiya", O'zbekiston Respublikasining huquqiy yordam ko'rsatish to'g'risidagi xalqaro shartnomalari, O'zbekiston Respublikasining Iqtisodiy protsessual kodeksi va boshqa qonun hujjatlari asosida hal etilmoqda.

Iqtisodiy protsessual kodeksining tegishli moddasiga ko'ra chet davlat sudlarining va arbitrajlarining iqtisodiyot sohasida yuzaga keladigan nizolar hamda boshqa ishlar bo'yicha qabul qilingan hal qiluv qarorlari, agar bunday qarorlarni tan olish va ijroga qaratish O'zbekiston Respublikasining tegishli xalqaro shartnomalari hamda qonunchiligida nazarda tutilgan bo'lsa, ular O'zbekiston Respublikasi iqtisodiy sudlari tomonidan tan olinadi va ijroga qaratiladi.

Arbitrajning hal qiluv qarori, u qaysi mamlakatda qabul qilinganidan qat'i nazar, majburiy deb tan olinadi va sudga yozma ariza berilgan taqdirda arbitrajlarining hal qiluv qarorlarini tan olish va ijroga qaratish tartibini belgilovchi O'zbekiston Respublikasining qonunchiligi qoidalari hisobga olingan holda ijro etiladi.

Yuqorida arbitraj sud qarorlarini tan olish va ijroga qaratish asoslarini ko'rib chiqdik. Arbitraj sud qarorlarini rad etish asoslarini O'zbekiston Respublikasi iqtisodiy protsessual kodeksi orqali ko'rib o'tamiz. Qonunning 256-moddasida chet el arbitrajining hal qiluv qarorini tan olish va ijroga qaratishni rad qilish asoslari ko'rsatib o'tilgan.

O'zbekiston Respublikasining iqtisodiy sudi hal qiluv qarori o'ziga qarshi qaratilgan tarafning arizasiga ko'ra, chet el arbitrajining hal qiluv qarorini tan olishni va ijroga qaratishni rad qiladi, agar taraf:

1) arbitraj bitimining taraflari o'zlariga nisbatan qo'llaniladigan qonun bo'yicha qaysidir darajada muomalaga layoqatsiz bo'lganligini yoki arbitraj bitimini uning taraflari qaysi qonunga bo'ysundirgan bo'lsalar, o'sha qonun bo'yicha, bunday ko'rsatma mavjud bo'lmaganda esa — hal qiluv qarori chiqarilgan mamlakatning qonuni bo'yicha haqiqiy emasligini;

2) hal qiluv qarori o'ziga qarshi qaratilgan taraf arbitraj tayinlanganligi to'g'risida yoki arbitraj muhokamasi to'g'risida tegishli tarzda xabardor qilinmaganligini yoki boshqa sabablarga ko'ra o'z tushuntirishlarini taqdim eta olmaganligini;

3) arbitraj bitimi yoki arbitraj haqidagi shartnoma shartida nazarda tutilmagan yoki ularning shartiga tegishli bo'lmagan nizo bo'yicha hal qiluv qarori chiqarilganligini yoxud arbitraj bitimi yoki arbitraj haqidagi shartnoma shartidan tashqari chiqadigan masalalar bo'yicha qaror mavjudligini, bundan arbitraj bitimi yoki arbitraj haqidagi shartnoma sharti doirasidagi masalalar bo'yicha qarorlar qamrab olinmagan masalalar bo'yicha qarorlardan ajratib olinishi mumkin bo'lgan hollar mustasno;

4) arbitraj organining tarkibi yoki arbitraj protsessi taraflarning kelishuviga muvofiq kelmaganligini yoki bunday shart bo'lmasa, arbitraj bo'lib o'tgan mamlakat qonuniga mos kelmaganligini;

5) hal qiluv qarori taraflar uchun yakuniy bo'lmaganligini yoki u qabul qilingan va qonuni qo'llanilayotgan davlatning vakolatli organi tomonidan bekor qilinganligini yoxud ijrosi to'xtatilganligini;

6) nizo vakolatli bo'lmagan chet davlat arbitraji tomonidan hal etilganligini tasdiqlovchi dalillarni taqdim etsa.

Yuqorida ko'rsatib o'tgan 6 ta asosimizni birma bir tahlil qilib chiqamiz. Birinchi holatda arbitraj bitimini muomala layoqatiga ega bo'lmagan shaxslar tomonidan tuzilgan yoki tuzilgan kelishuv bitimi kelishuv bitimi tuzilgan mamlakat qonuni bilan haqiqiy emas deb topilgan bo'lsa. Ikkinchi asosda esa taraflardan biri sud arbitraj muhokamasida ishtirok etmagan ya'ni taraflardan biri sud muhokmasi haqida xabardor qilinmagan va sud muhokmasi vaqtida o'zining tushuntirishlarini bermagan bo'lsa. Uchunchi asosda tuzilgan arbitraj kelishuvi yoki arbitraj shartnomasida nazarda tutilmagan va unga tegishli bo'lmagan nizo bo'yicha hal qiluv qarorini qabul qilinib bu qarorni tan olish va ijroga qaratish bo'yicha ariza topshirilgan holatlarda. To'rtinchi holatda esa arbitraj tarkibi arbitraj kelishuviga ko'ra ko'rilmaganligi, agar bunday shart bo'lmasa ishni ko'rib chiqilgan mamlakat qonuniga mos kelmagan holda ish ko'rib chiqilgan bo'lsa. Tan olinishi va ijroga qaratilishini so'rab ariza yozilayotgan hujjat oxirgi hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lmagan hujjat bo'lganda ham tan olish va ijroga qaratish rad etiladi. Oxirgi holatda esa ishni ko'rib chiqqan arbitraj sudi vakolatli sud bo'lmagan bo'lsa ya'ni nizoni ko'rish uchun yurisdiksiyaga ega bo'lmagan sud tomonidan qabul qilingan hujjatlarni tan olish va ijroga qaratish ham rad etiladi.

Shuningdek chet el arbitrajining hal qiluv qarorini tan olish va ijroga qaratish quyidagi hollarda rad qilinishi mumkin, agar:

- 1) nizo obyekti O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi bo'yicha arbitraj muhokamasining predmeti bo'la olmasa;
- 2) ushbu hal qiluv qarorini tan olish va ijro etish O'zbekiston Respublikasining ommaviy tartibiga zid bo'lsa yoki unga tahdid solsa;
- 3) chet el arbitrajining hal qiluv qarorini majburiy ijro etish muddati o'tgan bo'lsa.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi
2. Sud hujjatlari va boshqa organlar hujjatlarini ijro etish to'g'risida"gi Qonun
3. Iqtisodiy protsessual kodeksi
4. "Xalqaro tijorat arbitraji to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuni
5. Kiyev shahrida 1992 yil 20 martda imzolangan "Xo'jalik faoliyatini amalga oshirish bilan bog'liq nizolarni hal etish tartibi to'g'risida"gi Bitim
6. Passport Special Opportunities Master Fund v. ARY Communications, 49 Misc. 3d 1216 (Sup. Ct. Nassau County 2015).
7. Отахонов Ф.Х. Медиация – плюсы и минусы посредничества // Материалы Международных научно-практических конференций на тему «Международный коммерческий арбитраж в контексте судебно-правовой реформы» 28 октября 2009 г. Ташкент: Chashma Print, 2010. – С.253.
8. Юсупова М. Чет эл фуқаролик процессида чиқарилган суд қарорларини тан олиш ва ижро этишнинг ўзига хос хусусиятлари. /Юридик фанлар ахборотномаси. 2017 йил. –Б.67-68.
9. Hilton v Guyot 159 U.S. 113; see [Adams v Cape Industries plc [1990] Ch 433].
10. O' Sullivan, Arthur Sheffrin, Steven M. (2003). Economics: Principles in Action. Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Prentice Hall. p. 324. ISBN 0-13-063085-3.